

VERGİTUTMA SFERASINDA DÖVLƏTİN İQTİSADİ MARAQLARININ POZULMASI HALLARININ AŞKAR EDİLMƏSİ METODLARI

Xülasə

Rusiya Federasiyasının vergi qanunvericiliyinin dəyişdirilməsi, vergi cinayətlərinə görə məsuliyyətin tətbiqi sahəsində vergi nəzarətinin tənzimlənməsi sistemi məsələlərinə toxunulur. Vergi sahəsində vergi inzibətçiliğinin problemləri nəzərdən keçirilir, habelə Rusiya Federasiyasında vergi münasibətlərinin idarə edilməsinin tətbiq olunan metodlarının gələcək inkişafı və genişləndirilməsi perspektivləri və istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Vergi qanun pozuntularına görə məsuliyyətin tənzimlənməsinin dəyişdirilməsi şəraitində vergi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi, vergi və vergi nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması yolları təklif edilmişdir.

Açar sözlər: *vergi, vergi yoxlamaları, vergi cinayətləri, vergi idarəetməsi, vergi məsuliyyəti*

Giriş

Vətəndaşların rifahı dövlətin öz funksiyalarının realizə edilməsinin kəmiyyət və keyfiyyətindən, onlar isə öz növbəsində onun sərəncamında olan vəsaitləti həcmindən əhəmiyyətli dərəcədə aslıdır. İndiki bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət büdcəsinin əsas formalaşma mənbəyi gəlirlərdir.

Bütün səviyyələrdən olan büdcələrə vergi daxilolmaların həcminə təsir edən əsas amillər aşağıdakılardır:

- ölkədəki ümumi iqtisadi vəziyyət və vergi potensialı;
- vergiləri toplanma səviyyəsi;
- vergidən yayınmanın miqyası.

Vergilərin yığılma səviyyəsi və vergidən yayınmanın miqyası vergi menecmenti və mövcud qanunvericiliklə müəyyən edilir.

Vergidən yayınmanın miqyası ilə vəziyyət olduqca pisdır. Belə ki, həm leqal, həm də qeyri-leqal yollarla (məsələn, ƏDV qeyri-qanunu əvəzləşdirilməsi yolu ilə) vergitutmadan yayımlar səbəbindən büdcəyə iri məbləğdə vəsait daxil olmur.

Nəzərdən keçirdiyimiz problem hökumət tərəfindən də aktuallaşdırılmışdır.

Vergi islahatlarının istiqamətləri

Yaxın gələcəkdə vergi islahatlarının aşağıdakı istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

1. Vergi sisteminin stabilləşdirilməsi və daha şəffaflaşdırılması, təsərrüfat subyektləri və istehlakçıların iqtisadi qərarlarına münasibətdə onun neytrallıq səviyyəsinin artırılması, qanuna riayət edən vergi ödəyicilərə düşən vergi ağırlığının azaldılması və sadələşdirilməsi məqsədilə vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi.

2. Vergi hüquq münasibəti iştirakçılarının fəaliyyətini reqlamentləşdirən qaydaların

norma və kodlaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi, vergi və mülki qanunvericilikdə ziddiyətlərin aradan qaldırılması.

3. Qanunvericiliyə riayət olunması üzərində sərt və operativ nəzarətin müəyyən edilməsi, kölgə iqtisadiyyatı əməliyyatlarının qarşısının alınması, vergidən yayınmağa görə ödəyicilərinin məsuliyyətinin artırılması.

Məhz bu səbəbdən tədqiqatd işində nəzərdən keçirilən məsələlərin əsas istiqaməti kimi aşağıdakılar müəyyən edilmişdir.

➤ ölkə ərazisində təsərrüfat fəaliyyəti göstərən iri təşkilatların qeydiyyatı məqsədilə fiskal orqanların təşkilati strukturunun dəyişdirilməsi, yəni regional vergi orqanlarının yaradılması;

➤ vergi ödəyicisinin təsərrüfat fəaliyyəti haqqında onu özündən və digər mənbələrdən (dövlət və qeyi-dövlət) daxil olan informasiya axınını ümumiləşdirməklə, yaradılmış məlumat massivindəki məlumatların işlənməsi mərkəzinin yaradılması məqsədilə, vergi sistemində informasiya teznalogiyalarının inkişafının sürətləndirilməsi. Bu vergi ödəyicisi haqqında informasiyanı tam və hərtərəfli tihlil etmək imkanı verəcək, vergi ödəyicisi kateqoriyaları tərəfindən vergi qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin edəcək, səyyar vergi yoxlamalarını aparılması üçün nəzarət obyektlərinin seçilməsini optimallaşdıracaq;

➤ nəzərə alınmamış nağd dövriyyə ilə mübarizə – o cümlədən, hüquqi və fiziki şəxslərə VÖEN verilməsi üzərində nəzarətin gücləndirilməsi, təşkilatların bütün bank hesablarının vergi orqanlarında məcburi qeydiyyata alınması, leqal sektorda nağd pul vəsaitlərinin hərəkəti üzərində nəzarətin gücləndirilməsi, eləcə də vəsaitlərin nağd hesablaşma yolu ilə ticarət və xidmət göstərməklə kölgə sektoruna axınının qarşısının alınması, vergi orqanlarına xəbər vermədən hesabların açılmasına, saxta bank depozitləri, müştərilərin veksellərinin verilməsi hallarına qarşı mübarizəyə məqsədilə, bank sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən normativ bazanın sərtləşdirilməsi;

➤ vergitutma məqsədləri üçün bazar qiymətlərinin tətbiq edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi.

Problemlərin daha dərinəndən dərk edilməsi üçün onları tarixi aspektdə nəzərdən keçirməyə çalışaq. Müasir dövrdə vergi idarəçiliyi və vergi öhdəliklərinin düzgün və vaxtında yerinə yetirilməsi üzərində nəzarətə olan tələbat, iqtisadiyyatın inzibati-komandadan bazar formasına keçdiyi dövrdən yarandı. Həmin dövrün əsas vəzifələrindən biri əsas mənbəyi vergi daxilolmaları olan büdcə gəlirlərinin formalaşmasının bazar mexanizminin hazırlanması idi.

İndiki şəraitdə qeyri-dövlət mülkiyyət formalı subyektlər yarandı ki, bu da respublikamızda maliyyə nəzarətini həyata keçirdən orqanların strukturunda əsaslı dəyişikliklər edilməsinə və xüsusi vergi orqanlarının yaradılmasına obyektiv zərurət yaratdı.

Təsərrüfat subyektlərinin sayının əhəmiyyətsiz dərəcədə az olduğu həmin dövrlərdə bu vergi orqanlarının üzərinə düşən vəzifələrin həll edilməsi olduqca sadə və effektiv idi (başqan-başa vergi nəzarəti həyata keçirməklə). Qanuna görə vergi xidməti bütün vergi ödəyicilərinin (təbəçiliyindən və mülkiyyət formasından aslı olmayaraq müəssisələrin, təşkilatların) uçota alınmasına, vergilərin hesablanmasının düzgünlüyünün təmin olunması məqsədilə yoxlama aparılmasına görə məsuliyyət daşıyırdılar.

Beləliklə, vergi sferasında qanun pozuntularının aşkar edilməsinin effektivliyi aparılmış sənədli vergi yoxlamalarının metodika və keyfiyyəti ilə müəyyən edilirdi. Bu şəraitdə maliyyə fəaliyyətinin təhlili və digər metodlar yoxlamaların keyfiyyətinin artırılması və onun aparılmasına sərf olunan vaxtın azaldılması vasitəsi kimi qiymətləndirilirdi.

Vergi ödəyiciləri və vergidən yayınma

Sonrakı dövrlərdə ölkədə vergidən yayınma halları miqyasının artması, vergi ödənişindən yayınma üzrə yol verdikləri qanun pozuntularının forma və üsullarının mürəkkəbləşməsi müşahidə olunmağa başladı. Bütün bunlar nəzarət tədbirlərinin keyfiyyətinin artırılmasını, tətbiq eddikləri üsul və metodların təkmilləşdirilməsini tələb edir. Vergi orqanlarının nəzarət fəaliyyəti praktikası onu göstərir ki, vergitutmadan yayındırılan gəlir və digər obyektlərin məbləği dəfələrlə artmışdır.

Vergidən yankeçmə hallarının kəskin artması ilə yanaşı vergi qanun pozuntuları daha mütəşəkkil və geniş xarakter almışdır. Xüsusilə büdcəyə iri məbləğdə borcu olan bir sıra müəssisələrin rəhbərləri, qanunvericilik normalarının qeyri-təkmil olmasından istifadə edərək, vasitəçi firma, törəmə kompaniyalar, kreditorlar, malsatanlar və onların məhsullarının istehlakçıların köməkliliyi ilə vergitutma obyektlərinin gizlədilməsi üçün mürəkkəb mexanizmlərdən istifadə edirlər. Vergi orqanlarında uçota alınmadan, eləcə də saxta rekvizit və möhürdən istifadə etməklə, yaxud vergi orqanlarına hesabatlar təqdim etmədən fəaliyyət göstərilməsi faktları geniş yayılmışdır [142].

Dövrü nəşriyyatda vergi nəzarəti problemləri və onun səmərəliliyinin artırılması yolları intensiv olaraq müzakirə olunmağa başlandı. Deyilən bütün nəzər nöqtələri prinsipcə iki müxtəlif yanaşmanı dəsdəkləyirdi. Birinci yanaşmaya görə faktiki olaraq kameral yoxlamadan imtina olunmalı və ya onun rolunu azalmalı və müvafiq olaraq sənədli yoxlamaya üstünlük verilir.

Bəzi iqtisadçıların fikrincə, kameral yoxlamanın təşkilində müsbət amillərlə yanaşı bir sıra problemlər də mövcuddur. Xüsusilə, hər rüb mühasibat hesabatı və vergi haqq-hesabının yoxlanılması lazım olan müəssisələrin vergi orqanının bir əməkdaşına düşən sayı çox olan iri şəhərlərdə bu yoxlamanın aparılması çox əməktutumlu idi [1, s. 432].

Bu məsələlərin həllinə müəssisələr tərəfindən rüblük mühasibat hesabatının ləğv və yalnız illik hesabatın təqdim edilməklə nail olunur. Bu qayda bir çox ölkələrdə mövcuddur. Belə olan halda isə büdcənin bərabər tərzdə doldurulması üçün müəssisələr avans ödəmələri ödəyir və onun məbləği keçən ilin fəaliyyət nəticələrinə görə müəyyən edilir.

Problemin digər həlli yolu müəssisələr əvvəlki kimi vergi orqanlarına rüblük mühasibat hesabatı təqdim edilməsi və ildə bir dəfə yoxlanmasıdır. Lazım gəldikdə isə rüblük hesabatı yoxlanılsın (o cümlədən sənədli yoxlama zamanı).

Sənədli yoxlamalar daha effektiv nəzarət formasıdır. Belə yoxlamalar zamanı əlavə hesablanmış vergi və maliyyə sanksiyalarının məbləği, vergi orqanlarının bütün nəzarət prosesində əlavə hesabıqları məbləğin 70 % təşkil edir. Bu yoxlamaların effektivliyi yalnız keçmiş hesabat dövrləri üzrə əlavə vergi məbləğlərinin hesablanması ilə deyil, həmçinin mühasibat uçotunun aparılmasında yol verilmiş səhvlərin aradan qaldırılması sayəsində vergi öhdəlikləri vaxtında yerinə yetirilir [8, s.241].

Vergi ödənişindən yayımlarda dövlətin maraqları

Vergi ödəyicisinin hesabat sənədlərinə kameral nəzarətin sadələşdirilmiş formasının qarşılığında, vergilərin hesablanmasının düzgünlüyü və vaxtında ödənilməsi üzərində güclü audit yoxlaması təmin edilməlidir. Vergi orqanlarının kənar təşkilatlarla qarşılıqlı fəaliyyəti nəticəsində vergi ödəyicisi haqqında əldə edilmiş informasiyanın iqtisadi təhlilinin aparılması və yoxlama aparılacaq vergi ödəyicisinin avtomatik seçilməsi, eləcə də vergi borclarının alınması üzrə daha effektiv metodların tətbiqi məqsəddilə vergi yoxlamaları müasir informasiya texnologiyaları ilə təmin olunmalıdır [9, c.195].

Vergi orqanlarının nəzarət işinin dəyişməsinə münasibətdə tamamilə digər yanaşma kameral yoxlamaların rolunun artırılması, səmərəliliyinin artırılması şərti ilə yoxlamaların sayının azaldılmasından ibarətdir.

Problemin həllinə birinci yanaşmaya təxminən 2001-ci ilədək həm elmi dərədə, həm də vergi orqanları tərəfindən üstünlük verilirdi. Bəzi müəlliflərin fikrincə, 1995-ci illə müqayisədə 1996-cı ildə aparılmış sənədlə yoxlamaların sayı nəzərə çarpacaq qədər azalmışdır ki, bu da vergi qanunvericiliyinin kütləvi şəkildə pozulduğu, gəlirlərin (mənfəətin) və digər vergitüma obyektlərinin azaldıldığı şəraitdə fiskal orqanların fəaliyyətində ciddi çatışmamazlıqlar olduğunu göstərir [7, c.4].

Problemə yanaşmanın ikinci variantına 2001-2002-ci illərdən üstünlük verilməyə başlandı. Buna isə praktiki olaraq vergi orqanlarını sayının dəyişməz qalması şərti ilə ödəyicilərin sayının artması meylinin davam etməsi səbəb oldu. Digər səbəb isə yeni qəbul edilmiş Vergi Məcəlləsində vergi orqanlarına kameral yoxlamalarda sənəd və məlumatları tələb etmək, izahat almaq, şahidlər arasında sorğu aparmaq və qarşılıqlı yoxlama aparmaq hüququnun verilməsi olmuşdur.

Bəzi alimlər isə hazırda vergi orqanlarının nəzarət işinin əsas prioretetinin işin analitikliyinin artırılması, yoxlanılan obyektlərin fəaliyyətinin kompleks sistemli iqtisadi-hüquqi təhlilinin tətbiq edilməsi olduğunu əsas götürərək, bu yanaşmaya üstünlük verirlər. Onlar əsas diqqəti vergi hesabatlarının kameral yoxlanmasına yetirirlər [6, c.4].

Gələcəkdə kameral yoxlamaların vergi nəzarətinin əsas forması etməyi planlaşdırılır. Birincisi, bu kameral yoxlama vergi nəzarətinin əsas formasıdır, onun aparılmasına çəkilən əmək məsrəfi səyyar yoxlamaya münasibətdə nisbətən azdır və avtomatlaşdırılması daha asandır. İkincisi, vergi orqanları səyyar yoxlamaları vergi ödəyicilərinin cəmi 20-25 faizində apara bildiyi halda, bir qayda olaraq, nəzarətin bu növü vergi hesabatı təqdim edənlərin 100% əhatə edir.

Kameral yoxlama ikili əhəmiyyətə malikdir: birincisi, o vergi bəyannamələrinin tərtib edilməsinin düzgünlüyünə nəzarət, ikincisi isə vergi yoxlamasının aparılması üçün vergi ödəyicilərinin seçilməsi vasitəsidir. Vergi nəzarətinin daha əməkütumlu forması kimi səyyar yoxlama kameral yoxlamanın imkanları məhdud olduğu hallarda, yəni vergi müfəttişinin yoxlanılan obyektə bilavasitə iştirak etməsi tələb olunduqda aparılmalıdır.

Son illərin praktikası göstərir ki, vahid proqram bağlı olmayan ayrı-qyrı dəyişiklikləri edilməsi yolu ilə mövcud vergi sistemindəki çatışmamazlıqların aradan qaldırılması cəhdi perspektivsizdir. Yalnız, qüvvədə olan qanunvericilikdə və qanunverici aktların icra üsullarını açıqlayan normativ-metodiki materiallarda dəyişikliklərin edilməsi, yeni informasiya platformaları və texnoloji nproseslərin müasir aparılması sisteminin tətbiq etməklə, dövlət və vergi ödəyicilərinin yolu ilə maraqlarının tarazlaşdırılmasına yönəldilmiş vahid vergi siyasətinin keçirilməsi bu problemi aradan qaldırmaq olar.

Nəticə

Vergi ödəyicilərinin uçota alınması və onlar tərəfindən vergilərin ödənilməsi üzərində mövcud sistem, onların fəaliyyətinə nəzarət zamanı vergi orqanlarının imkanlarını məhdudlaşdırır, onların maliyyə vəziyyətinin manitorinqini keçirmək və tam qiymətləndirmək imkanı vermir. Mövcud vergi inzibatşılıq sistemi vergidən yayınmanın müxtəlif sxemlərini aşkar etmək imkanı vermir.

Vergi orqanlarının fəaliyyətindəki xüsusi problemlərdən yoxlanılan subyektin fəaliyyətinin kompleks təhlilin aparılması üçün elmi və metodik təminatının zəif olmaması, müxtəlif mənbələrdən alınmış dolay məlumatlara əsasən faktiki vergi bazasının müəyyən edilməsi üçün elmi əsaslandırılmış metodikanın kifayət etməməsidir (bəzi hallarda olmamasıdır).

Tədqiqatın digər aktualıq arqumenti vergi ödənişlərinin azaldılması praktikasının qarşısını ala biləcək metodikanın olmamasıdır. Bu səbəbdən fənlərarası metadalogiya və vergi sferasında pozuntuların aşkar edilməsinin effektiv metodlarının formalaşması

məsələsi ortaya çıxır. Nəzəri baxımdan onlar vergi ödənişlərinin azaldılması üçün hətta qeyri-qanunu istənilən üsul və metodlarının xoş niyyətlərlə istifadə olunduğu radikal vergi minimallaşdırılması metadalogiyasına ziddir. Onlar praktiki baxımdan vergitumadan yayınmanın mövcuq kanallarının bağlanması, vergi intizamının gücləndirilməsi və büdcəyə vəsaitlərin cəlb edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Ədəbiyyat

1. F.Ə.Məmmədov, A.F.Musayev, M.M.Sadiqov, Z.H.Rzayev, Y.A.Kəlbəyev. Vergilər və vergi qoyma. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. B.: 2006.- 432 s.
2. T.Ə.Sadiqov. Vergi uçotu və audit. Dərslik 2014.- 580 s.
3. Vergi xəbərləri jurnalı.
4. Александров И.М. Налоги и налогообложение: учеб. [Текст]/ И.М. Александров. - М.: Дашков и К, 2008.- 296 с.
5. Аникаева, Т. В. Правовая природа ответственности за совершение налоговых правонарушений//Сборник материалов XVI междунар. науч.-практ. конф. «Юриспруденция, история, социология, политология и философия». – № 3 (16). – М.:Изд. «МЦНО», 2018. – С. 123-127.
6. Гогин А.А. Теоретико-правовые вопросы налоговой ответственности: автореф. дисканд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 7.
7. Ефремова, Т. А. Совершенствование работы налоговых органов с налогоплательщиками в контексте модели сервисно-ориентированного налогового администрирования//Налоги. – 2017. – № 3. – С. 36-40.
8. Иксанов, Р. А., Гараев, А. Г., Янгазина, А. Э. Налоговые преступления: понятие и механизм привлечения к юридической ответственности//Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2018. – № 4. – С. 267-270.
9. Мусаева, Х. М., Сиражудинова, С. И., Керимова, З. А. Добровольность уплаты налоговых платежей как показатель эффективности деятельности налоговых органов Российской Федерации//Налоги и налогообложение. – 2016. – № 11.
10. Черникова, С. В. Анализ выездных налоговых проверок: пути совершенствования и повышения результативности//Молодой ученый. – 2018. – № 16. – С. 177-179.

Сархан Ширинов

МЕТОДЫ ВЫЯВЛЕНИЯ НАРУШЕНИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Резюме

Затронуты вопросы изменения налогового законодательства Российской Федерации, системы регулирования налогового контроля в области применения ответственности за налоговые правонарушения. Рассмотрены проблемы налогового администрирования в сфере налогообложения, а также определены перспективы и направления дальнейшего развития и расширения применяемых методов управления налоговыми отношениями в Российской Федерации.

Предложены пути совершенствования налогового регулирования и повышения эффективности налогообложения и налогового контроля в условиях трансформации регулирования ответственности за налоговые правонарушения.

Ключевые слова: налогообложение, налоговые проверки, налоговые правонарушения, налоговое администрирование, налоговая ответственность

METHODS OF DETECTING VIOLATIONS OF THE ECONOMIC INTERESTS OF THE STATE IN THE FIELD OF TAXATION

Summary

The issues of changes in the tax legislation of the Russian Federation, the system of regulation of tax control in the application of liability for tax offenses have been raised. The problems of tax administration in the sphere of taxation have been considered, as well as the prospects and directions of further development and expansion of the applied methods of management of tax relations in the Russian Federation have been determined.

The ways of improving tax regulation and improving the efficiency of taxation and tax control in the transformation of the regulation of liability for tax offenses have been offered.

Keywords: *taxation, tax audits, tax offenses, tax administration, tax liability*